

UOT 792.03

NƏRMİN TAĞIYEVA*

VAQIF İBRAHİMOĞLUNUN TEATR ESTETİKASINDA ƏNƏNƏ İLƏ MÜASİRLİYİN TANDEMİ

Məqalə Azərbaycanın görkəmli rejissoru Vaqif İbrahimovun yaradıcılığına və teatr estetikasına həsr olunub. Onun 70-90-cı illərdə teatrda göstərdiyi fəaliyyət və yaratdığı yeni konseptlər məqalədə öz əksini tapmışdır. Burada həm də sənətkarın sənə təfsirində olan əsərlərdə ənənə və novatorluğun tandemi, həmin tamaşaların seyrçinin teatr düşüncəsinə təsiri kimi maraqlı amillər də lakonik şəkildə şərh olunmuşdur.

Açar sözlər: *yuğ, yaradıcılıq, teatr, rejissor, tamaşa*

Eksperimental studiyanın, avanqard teatr konseptinin və ilk postmodernist tamaşaların milli teatr mühitində təzahürü, “yuğ” estetikasının Azərbaycanda təşəkkülü və inkişafı kimi yaradıcılıq ənənələrini formalaşdıran görkəmli novator rejissorumuz Vaqif İbrahimovlu tədqiqatçılarımız, teatrşünaslarımız və dəyərli alimlərimiz tərəfindən dəfələrlə müfəssəl şəkildə araşdırılmış, onun sənətdə olan fəaliyyəti monoqrafiyalarda və elmi məqalələrdə işıqlandırılmışdır. Düşünürük ki, ümumbəşəri təcrübəyə və istedad malik olan rejissorumuzun yaradıcılıq prinsiplərini onun yeniliklərlə müşahidə olunan teatrının estetik göstəricilərini və fəlsəfi fikirlərini hər zaman gündəmə gətirmək biz gənc alimlərin mənəvi borclarından biridir. Bu gün Azərbaycanda teatr sahəsində çalışan yeniliyi prioritet kimi öhdəsinə götürən gənc rejissor nəslə vardır ki, onlar məhz dahi İbrahimovlu yaradıcılığında və təfəkküründən, xüsusilə Yuğ Teatrının ünsürlərindən şirələnərək öz potensiallarını nümayiş etdirməkdə qərarlıdırlar. Nədən ki, bu teatr öz-özlüyündə bir salnamədir və dövrlər dəyişsə də, epoxalar bir-birini əvəz etsə də, V.İbrahimovlu teatrı heç zaman öz aktuallığını, dəyərini və kreativliyini itirməyəcəkdir.

Milli özünüdərk prosesi cəmiyyətdə ötən əsrin 70-ci illərindən özünü göstərməyə başladı və təbii olaraq teatr mühitində də sıçradı. Faktiki olaraq, milli teatr sənətində yenilik edəcək gənc kadrlar yetişməkdə idi. Milli özünüdərk prosesinin sözügedən illərdə geniş intişar tapması teatr avanqardının meydana gəlməsini şərtləndirirdi. Yəni insan və cəmiyyət milli teatr qavrayışının yeni mərhələsini formalaşdırırdı. Avanqard teatrın milli teatra sıçrayışına səbəb olan amillərdən biri də 70-ci illərdə bəzi sovet respublikalarında yaranan teatr eksperimentləri idi. Belə ki, Moskva, Sankt-Peterburq, Riqa kimi şəhərlərdə studiyaçılıq meyilləri güclənmişdi. Bu da təbii olaraq avanqard teatrın yaranmasını şəvqləndirirdi. Gənc rejissorlarımız həmin şəhərlərin teatrlarının təcrübələriylə tanış olur və bu yenilikləri milli teatr sənəmizdə tətbiq etməyə səy göstərirdilər. Artıq bir qrup yeni nəsil rejissorlar Azərbaycan teatrının dünyada tanınmasını qarşıya məqsəd qoymuşdu. 70-ci illərdə bu aktiv prosesi başlanan üç gənc rejissorun adları xüsusilə qeyd olunurdu. A.Nemət, N.Atakişiyev və V.İbrahimovlu yeni teatr konseptinin qurucuları idi.

Onların bu illər ərzində həyata keçirdikləri teatr eksperimentləri milli teatr məkanında olan boşluğu doldurmuşdur. Həmin rejissorların yaradıcılığında təzahür edən yeniliklər teatr avanqardının Azərbaycanda mövcudluğuna şərait yaratdı. 70-ci illər və ondan sonrakı dövrlərdə avanqard teatr konsepti özünü olduqca aydın formada biruzə verirdi. Təbii ki, siyasi və ictimai amillərin təsiri bu konseptin Azərbaycan teatr məkanında tətbiq edilməsi üçün əsas təkanverici qüvvə oldu. Milli teatr sənətində avanqard tamaşalar hazırlayan öncül rejissorlardan biri V.İbrahimovlu idi.

Biz istedadlı və həqiqətən güclü sənət potensialı olan rejissorumuzun tamaşaları haqqında

elmi materialları oxuyarkən onun milli-mənəvi dəyərlərə necə bağlı olduğunu öz-özlüyümüzdə sübut etmiş oluruq. Həmin tamaşaların nəzəri təhlili ilə Ə.Vəliyevin “Əqidə, ruh, teatr” monoqrafiyasında tanış oluruq. Gənc rejissorun milli köklərimiz, mədəniyyətimiz haqqında dərin məlumata sahib olması isə sözün əsl mənasında təqdir ediləcək hal idi. Yüksək və dərin təfəkkürə malik olan V.İbrahimovlu yaşadığı dövrü, cəmiyyəti, cərəyan edən hadisələri, o cümlədən tamaşaçının tələbatını, teatrdan əsasən nə istədiyini yaxşı duyub anlayır və bu mövzunu hazırladığı tamaşaların əsas probleminə çevirirdi. Rejissor çalışırdı ki, müraciət etdiyi əsərlərin ümumi məzmunu ortaya qoyduğu problemlə üst-üstə düşsün. Doğrudur, İbrahimovun Aktyor evində yerləşən Eksperimental studiyada ilk dəfə “Əhvalat vaqe olur” adı altında səhnə təfsiri verdiyi əsərlərdən ikisi maarifçilik dövründə (“Yığıncaq”, “Xor-xor”), digəri isə (“Yaylağa gedir”) sovet dövrünün qızgın çağlarında yazılan komediyalar idi. Burada sual oluna bilər ki, həmin dövrlərdə yazılmış əsərlərlə 70-ci illərin sovet məkanında yaşanan gerçəkləri hansı tellər bağlayırdı? Məsələ burasındadır ki, V.İbrahimovlu həmin komediyaların içərisində cərəyan edən hadisələri 70-ci illər sovet mühitinə tam dəqiqliyi ilə transfer etməyi bacarmışdır. Əlbəttə ki, peşəkar rejissor debütü kimi bir o qədər məşhur olmayan və həmin dövrdən çox-çox əvvəlki illərə təsadüf edən əsərlərə üstünlük vermək riskli və cəsarətli addım idi. Lakin oxuduqlarımızdan məlumdur ki, rejissor bu seçimlərin öhdəsindən layiqincə gəlmiş və köhnə əsərlərə yeni nəfəs, tərəvət gətirmişdir. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, V.İbrahimovlu Azərbaycan teatrının yolunu səbrsizliklə gözlədiyi rejissor kadrlarından biri idi. Onun 70-ci illərdən başlayaraq uzun zaman müddətində üzərində ciddi şəkildə işlədiyi tamaşalar fikirlərimizi təsdiqləyən elmi isbatlardır. “Əhvalat vaqe olur” tamaşasında rejissor adlarını qeyd etdiyimiz üç müxtəlif əsərləri bir-biri ilə sintez edərək usta şəkildə əlaqələndirmişdir. O, əsərlərin mövzularında 70-ci illərin ictimaiyyəti üçün dolğun və düzgün problemləri tapmış və cəmiyyəti narahat edən suallara toxunmuşdur. Ə.Haqverdiyevin “Ac həriflər” əsərini tamaşaya hazırlayan rejissor bu əsərə yeni nəfəs gətirə bilmişdi. Təqdir ediləcək bir məqamdır ki, uzun illər öncə yazılan, sovet dövrü mühiti ilə əlaqəsi olmayan bu əsər V.İbrahimovun quruluşunda tam fərqli idi. İnqilabdan öncəki Azərbaycan ilə inqilabdan sonrakı dövlətimiz arasında istər siyasi, iqtisadi, istərsə də düşüncə tərzini baxımından böyük fərqlər mövcud idi. Haqverdiyev bu əsəri inqilabdan öncə yazdığı üçün onun ideyası da həmin dövrün təfəkkürünə uyğun idi. Lakin V.İbrahimovlu yenə böyük cəsarət göstərərək əsərdə cərəyan edən hadisələri yaşadığı dövrlə əlaqələndirmək kimi məsuliyyətli bir vəzifəni öz üzərinə götürdü və öhdəsindən layiqincə gəldi. O, “Ac həriflər”də aktyorların düşdüyü acınacaqlı vəziyyəti dövrün iqtisadi durğunluğu və siyasətinin nəticəsi kimi təsvir edirdi.

“Azərbaycan teatrı avanqardı 70-ci illərdə milli şüurun oyanışına böyük təsir göstərir. Bu təkcə ictimai şüura yönəlmiş tamaşa-aksiyalarla bitib tükənmir. Yəni dissident, antisovet ruhlu tamaşalar əgər birbaşa ictimai şüura istiqamətlənmişdisə, sırf milli ənənələrə söykənmiş tamaşalar milli mentallığa ünvanlanmışdı. Lakin bu iki məqamı bir-birindən ayırmaq heç də düzgün olmazdı. Çünki ictimai şüurla milli şüur bir-birilə daima orqanik əlaqədə, rabitədədir. Milli şüur həmişə ictimai şüurdan öndədir və ictimai şüurun xarakteri, imperativlərinin xislətini müəyyənləşdirir”. [2, s 128]

Yuxarıda Ə.Vəliyevin “Əqidə, ruh, teatr” monoqrafiyasından gətirdiyimiz sitat avanqard teatrın sözügedən illərin teatr qavrayışında, milli şüurunun oyanışında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi faktını bir daha təsdiqləyir. V.İbrahimovun “Mən Dədə Qorqud”, “Komsomol poeması”, “Zəncirbənd” kimi tamaşaları bu qəlibdən olan quruluşlar idi. Bu tamaşalar dövrün mühitini gerçəkliyi ilə göstərir, o cümlədən milli mentallığı, mənəvi dəyərləri, ənənələri özündə ehtiva edirdi.

Yuğ Teatrı estetikası, fərqli prinsipləri özündə ehtiva edən tamaşalar 90-cı illərdə milli teatr arenasında təzahür etməyə başladı. Yuğ Teatrı 90-cı illərdə Azərbaycan teatr

mədəniyyətində baş verən prosesləri yaxından izləyən və duyan sənət məkanı idi. Bəhs etdiyimiz dövrdə Azərbaycan teatrları öz potensialını göstərməkdən, maraqlı və yeni konseptlər üzərində işləməkdən, daşlaşmış formalardan xilas olub tam fərqli istiqamətdə inkişaf etməkdən sanki çəkinirdi, yeniləşməyə bir növ cəsarət etmirdi. Teatr isə yeniləşmədən inkişaf edə bilməz. Yuğ Teatrı müasir teatr avanqardına və postmodernizmə tam şəkildə açıq olduğu üçün diqqəti özünə cəlb edirdi. V.İbrahimovun Yuğ Teatrında 90-cı illərin əvvəllərində hazırladığı “Salam”, “Oğul”, “Açar”, “Dad” kimi tamaşalarında postmodernizmə xas keyfiyyətlər özünü göstərsə də, bu konsepsiyanın teatrımızda yaranması üçün hələ müəyyən müddət lazım idi. Həmin dövrdə azərbaycanlı seyrcilərin qavrayışı bu tipli tamaşalara hazır deyildi. Buna baxmayaraq, V.İbrahimov qarşısına qoyduğu çətin işin öhdəsindən bacarıqla gəlir və Azərbaycanda postmodernist teatrın ilkin rüşeymlərinin əsasını qoyurdu, daha doğru desək, tamaşaçıya tamamilə yad olan konsepsiyayı şüurlarda formalaşdırırdı. 90-cı illərin ortaları isə artıq Azərbaycan teatrında postmodernist teatrın peşəkar və qızgın dövrünün başlanğıcıdır.

V.İbrahimovun hazırladığı postmodernist tamaşalar silsiləsində 1999-cu ildə sahnə təfsiri verdiyi C.Məmmədquluzadənin “Ölülər” əsəri dəfələrlə müxtəlif rejissorlar tərəfindən tamaşaya qoyulub. “Ölülər” maarifçilik dövründə insanları nadanlıq, məhdud dünyagörüşü kimi mənfi keyfiyyətlərdən uzaqlaşdırmağa çalışırdısa, 60-cı illərdə T.Kazımovun quruluşunda mövcud cəmiyyəti ittiham edirdi. 90-cı illərin sonunda V.İbrahimovun quruluşunda isə əsər tamamilə dekonstruksiya olunaraq postmodernist tamaşaya çevrilmişdir. Bu tamaşa haqqında görkəmli teatrşünas, professor A.Talıbzadənin qələmə aldığı “Cənab Ö” adlı məqaləsində oxuyuruq:

“Dramaturji mətnin dekonstruksiyası ilə məşğul olan rejissor öz tamaşasında kefli İskəndəri qəbiristanlığa maarifçi pafosunun nəticəsi kimi gətirməmişdi. V.İbrahimovlu hadisələrin məkanını ona görə qəbiristanlıq kimi götürmüşdü ki, kefli İskəndər həyat və ölüm arasında məskunlaşmış personajdır və bu personajın qəbiristanlıqdan savayı gedəsi yeri yoxdur”. [1, s 216]

V.İbrahimov istər avanqard üslubda, istər dekonstruksiya, eklektisizm, intertekstuallıq, haşiyə çıxma, imitasiya kimi xarakteristikaları özündə təcəssüm etdirən postmodernist konsepsiyasında hazırladığı tamaşalarda, istərsə də fəlsəfi düşüncələrini əks etdirdiyi səhnə təfsirlərində milli ənənələrlə bəşəri ideyaları sintez edən virtuoz rejissor idi. Rejissor dəsti-xətti, yaradıcılıq üslubu və estetik meyarları ilə özündən sonra gələn nəsillərin sələfidir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Talıbzadə A.A. Cənab Ö. Azadlıq qəzeti, Bakı : 2000, 18 fevral
- 2.Vəliyev Ə.M. Əqidə, ruh və teatr. Bakı ny, 2009, 240s

**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət universitetinin doktorantı*

Narmin Tağıyeva

TANDEM OF TRADITION AND MODERNITY IN VAGIF İBRAHİMOĞLU'S THEATER AESTHETIC

The article is dedicated to the creativity and theatrical aesthetics of the prominent Azerbaijani director Vagif Ibrahimoglu. His activities in the theater in the 70s and 90s and the new concepts he created are reflected in the article. Interesting factors such as the tandem of tradition and innovation in the works of the artist's stage interpretation, as well as the impact of these performances on the theatrical thinking of the audience are also concisely explained here.

Keywords: *yugh, creativity, theater, director, performance*

Нармин Тагиева
ТАНДЕМ ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТИ В ЭСТЕТИКЕ
ТЕАТРА ВАГИФА ИБРАГИМОГЛУ

Статья посвящена творчеству и театральной эстетике выдающегося азербайджанского режиссера Вагифа Ибрагимоглу. В статье отражена его деятельность в театре 70-х и 90-х годов и созданные им новые концепции. Здесь лаконично объясняются такие интересные факторы, как тандем традиций и новаторства в произведениях сценической интерпретации художника, а также влияние этих постановок на театральное мышление публики.

Ключевые слова: юх, творчество, театр, режиссер, спектакль

(AMEA-nın müxbir üzvü İnara Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 20.07.2021

Son variant 17.09.2021